

JACEK CHRZAŚCZEWSKI*

KALWARIA NA AUSTEINIE W GRAZU

THE CALVARY ON THE AUSTEIN HILL IN GRAZ

Streszczenie

Ta jedna z najbardziej znanych austriackich kalwarii jest położona w dolinie rzeki Mury, na i wokół wzgórza zwanego Austein. Zgodnie z miejscową legendą, owa skała łupkowa została upuszczona przez diabła spłoszonego procesją wielkanocną. Na przelomie XII i XIII wieku stała tam przypuszczalnie rycerska wieża mieszkalna, strzegąca przeprawy przez bród. W XVII wieku Austein był częścią dóbr Leuzendorf, należących do baronów Maschwanderów. W 1606 roku postawiono na jego szczycie trzy drewniane krzyże. Od tego czasu stopniowo wznoszono u podnóża Austeinu i na zboczach nowe statuy i kaplice: kaplicę Grobu Pańskiego (1654) wzorowaną na Grobie Chrystusa w Jerozolimie, kaplicę Góry Oliwnej (ok. 1659), kaplicę Naigrawania (ok. 1659), kaplicę Biczowania (ok. 1659), kaplicę Koronowania Cierniem (ok. 1659), kaplicę Marii Magdaleny (ok. 1659), kaplicę Upadku pod Krzyżem (ok. 1659), kaplicę Opłakiwania (ok. 1659), poprzedzające kalwarię Kolumny Siedmiu Boleści Marii (1659–1686), kaplicę Św. Dyzmy – później Matki Boskiej Pocięzycielki (1694–1701), kaplicę Trzech Marii (1720–1725), Święte Schody z grupą rzeźbiarską Ecce-Homo J.J. Schoya na tarasie przed kościołem kalwaryjskim (1723), trzy nowe krzyże na szczycie wzgórza (1764), wykonane z piaskowca figury Chrystusa niosącego krzyż i Matki Boskiej Boleściwej przed kalwarią (ok. 1765), kaplicę Św. Jana Nepomucena (2 połowa XIX w.), Grotę Św. Piotra (koniec XIX w.).

Słowa kluczowe: architektura i sztuka sakralna, kalwarie w Europie, kalwarie austriackie, Graz

Abstract

That one of the most famous Austrian Calvary complexes is situated in the valley of the Mur river on and around the hill called Austein. According to local legend, that slate rock was dropped by a devil scared away by Easter procession. At the turn of the 13th century stood there probably a knight's residential tower watching a river ford. In the 17th century was Austein a part of the estate Leuzendorf belonging to the Maschwander baronial family. In 1606, three wooden crosses were put on its summit. From then on many statues and chapels were gradually built at the foot and on the hillsides of Austein: the Sepulchre chapel (1654) reproducing the Holy Sepulchre of Jerusalem, the Olive Mount chapel (about 1659), the Deriding Christ chapel (about 1659), the Flagellation chapel (about 1659), the Crown of Thorns chapel (about 1659), the Mary Magdalene chapel (about 1659), the Fall under the Cross chapel (about 1659), the Bewailing chapel (about 1659), the Calvary preceding columns of the Seven Pains of Mary (1659–1686), the St Dismas – later the Mary Consolation chapel (1694–1701), the Three Marias chapel (1720–1725), the Holy Stairs with the Ecce Homo sculpture group by J.J. Schoy on the balcony in the front part of the Calvary church (1723), three new crosses on the hill summit (1764), the sandstone statues of Jesus Christ carrying a cross and Mater Dolorosa in front of the Calvary (about 1765), the John Nepomuk chapel (the second half of the 19th century), the Peter's cave (the end of the 19th century).

Keywords: sacred art and architecture, calvaries in Europe, Austrian calvaries, Graz

* Mgr inż. arch., mgr historii sztuki Jacek Chrząszczewski, Zastępca Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.

1. LEGENDA MIEJSCA

Drugie co do wielkości po Wiedniu austriackie miasto Graz jest stolicą Styrii – kraju w południowo-wschodniej Austrii. Powstało ono na miejscu słowiańskiej osady Gradec, której nazwa oznaczała „mały zamek”. Jest położone na wschodnim skraju Alp, w kotlinie zwanej Grazer Becken, otoczonej z trzech stron górami. Środkiem kotliny płynie rzeka Mura, w której wodach przeglądają się dwa wzgórza – jedno wysokie, drugie niskie. Z ukształtowaniem terenu w obrębie tej kotliny związana jest legenda. Ludowe podanie głosi, że niegdyś w okresie wielkanocnym odbywała się na górze Schöckel na północ od Grazu uroczystość, w której brała udział miejscowa ludność. Gdy jeden z chłopów, zachwycając się okolicą, nazwał Schöckel najpiękniejszą górą, wcisnął się w tłum nieznamy mężczyzna w zielonym stroju myśliwskim. Oznajmił on, że zna czarną magię i może w krótkim czasie uczynić Schöckel (1445 m n.p.m.) trzy razy wyższym, niż jest obecnie, co poprawi jego wygląd, gdyż brakuje mu spiczastego wierzchołka. Zatożył się o to z chłopami, a w przypadku wygranej zażądał życia tego śmiałka, który jako pierwszy wejdzie na nową górę. Następnie myśliwy odszedł, stanął na jednym z bloków skalnych, po czym, załamując ręce i gwałtownie rosnąc, wśród błysków i grzmotów wzbił się w powietrze. Góra zadrzęta, a przerażony tłum rozbiegł się w popłochu. Tymczasem diabeł – bo to on był owym myśliwym – poleciał do Afryki, gdzie z gór Atlas wyrwał skałę, wziął ją na ramiona i skierował się z powrotem ku Grazowi. Jednakże w pobliżu miejscowości Wildon przecięta trasę jego lotu procesja wielkanocna. Śpiewy i modlitwy przypomniały diabłu o Wielkim Tygodniu, w którym nie ma on władzy nad ludźmi. Zebrał więc wszystkie swoje siły i cisnął skałę w kierunku Schöckla. Nie doleciała ona jednak do celu, lecz rozpadła się w dolinie Mury na dwie części. Większa część pozostała na lewym brzegu Mury jako Schloßberg (Góra Zamkowa), mniejsza zaś – na prawym brzegu jako Austein¹, na którym zbudowano później kalwarię².

Il. 1. Strona tytułowa modlitewnika pielgrzymkowego do kalwarii w Grazu. Miedzioryt A. Trosta wg rysunku G. Lorwicha, 1688. Reprodukcyjz: Steirische Kalvarienberge, Graz-Budapest 1990, s. 109

Ill. 1. The title page of the pilgrimage prayer book for Calvary of Graz. Copperplate by A. Trost after drawing of G. Lorwich, 1688. Reproduction from: Steirische Kalvarienberge, Graz-Budapest 1990, p. 109

¹ Nazwa Austein pochodzi zapewne od niemieckich słów: *die Aue* – 'łąka nadrzeczna' i *der Stein* – 'kamień'.

² *St. Josephskalender*, Graz 1952, s. 76-77; G. Strießnig-Kaltenegger, *Die Kalvarienberge von Graz und St. Radegund* (Diplomarbeit am Kunsthistorischen Institut der Karl-Franzens-Universität zu Graz), Graz 1985, s. 24-25; W. Brunner, *Graz-Kalvarienberg*, [w:] W. Brunner, E. Renhart (red.), *Steirische Kalvarienberge*, Graz-Budapest 1990, s. 118.

II. 2. Widok ogólny kalwarii w Grazu. Miedzioryt A. Trosta wg rysunku G. Lorwicha, 1688. Reprodukcja z: *Steirische Kalvarienberge*, Graz–Budapest 1990, s. 119

III. 2. General view of Calvary in Graz. Copperplate by A. Trost after drawing of G. Lorwich, 1688. Reproduction from: *Steirische Kalvarienberge*, Graz–Budapest 1990, p. 119

2. HISTORIA POWSTANIA KALWARII

Przypuszczalnie na wzniesieniu Austein istniał w XII wieku zameczek rycerski, być może w formie wieży obronnej z pomieszczeniami mieszkalnymi. Wniosek taki wyciągnięto na podstawie dokumentów klasztornych z lat 1172 i 1185, gdzie w charakterze świadków występują Heinrich, Konrad i Hartnid von Ouensteine, których nazwisko było zapewne związane z tą skałą. Po raz ostatni pojawiło się ono w dokumencie z 1222 roku. Zamieszkiwana przez tych rycerzy wieża, strzegąca przeprawy przez Murę, rozpadła się prawdopodobnie już w XIII stuleciu. Pozostało wzniesienie, stanowiące granicę kasztelanii Gösting, o której w 1571 roku napisano, że „zaczyna się u Austeinu nad Grazem i sięga aż po Unckelstein koło Św. Szczepana”³. Na początku XVII wieku Austein z przyległościami był częścią dóbr Leuzendorf, należących do barona Ferdinanda von Maschwandera. Za jego to zgodą Bernhard Walther von Waltersweil, wielki koniuszy i podkomorzy arcyksięcia Maximiliana Ernsta na dworze Habsburgów w Grazu, postawił w 1606 roku na szczycie Austeinu trzy wyciosane z drewna krzyże⁴. Odtąd w różnych przekazach zaczęto określać to miejsce mianem „u trzech krzyży”⁵.

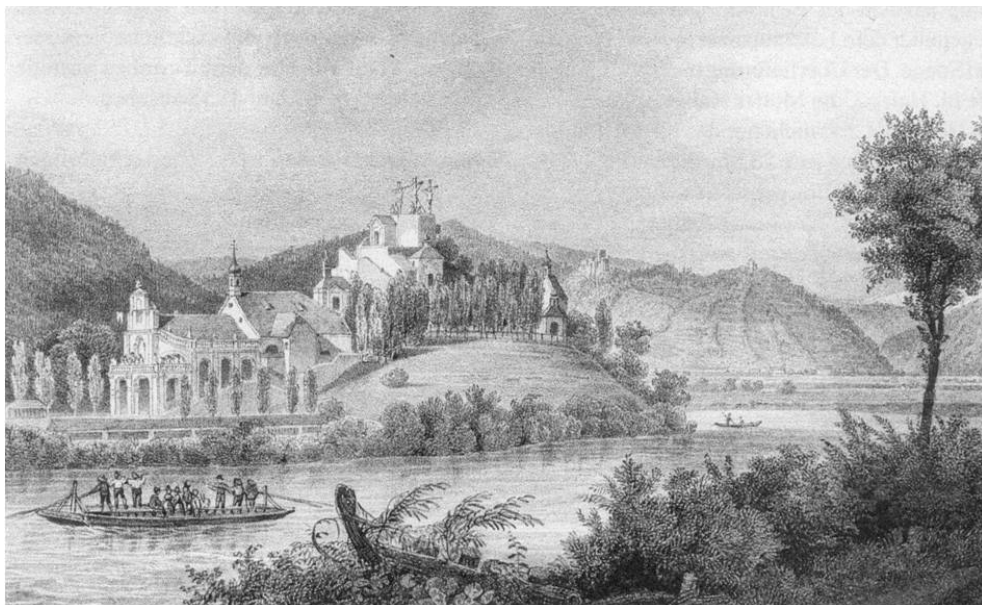
W sierpniu 1619 roku, na podstawie testamentu Ferdinanda Maschwandera, wdowa po nim – Maximiliana – przekazała Austein wraz z krzyżami i sąsiednią łąką jezuitom, którzy urządzili tam folwark⁶. Zachowując prawo własności gruntów i patronatu,

³ H. Pirchegger, *Verschollene Burgen*, „Volksblatt”, Graz 30 IX 1923; Strieβnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 26-27.

⁴ L. Heckl, *Gedenkbuch der Vorstadtpfarre Kalvarienberg zu Graz über die wichtigeren Angelegenheiten und merkwürdigen Ereignisse, welche sich daselbst seit dem Ursprunge des hiesigen Kalvarienberges zugetragen haben*, Graz gegr. 1856, s. 1 (rękopis w dwóch tomach w Pfarramt Kalvarienberg); Brunner, *op. cit.*, s. 118-119.

⁵ *Ibidem*, s. 121.

⁶ *Ibidem*, s. 120; Strieβnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 29.

Il. 3. Widok na kalwarię na Austeinie z lewego brzegu Muru. Litografia kredą J. Kuwassega, ok. 1860. Reprodukacja z: Steirische Kalvarierberge, Graz-Budapest 1990, s. 127

Ill. 3. A view on the Calvary on the Austein Hill from the left bank of the Mur river. Lithography with chalk by J. Kuwasseg, about 1860. Reproduction from: Steirische Kalvarienberge, Graz-Budapest 1990, p. 127

powierzyli oni opiekę nad kalwarią, utworzonemu przez siebie, mieszczańskiemu Bractwu Matki Boskiej Gromnicznej (*Mariä Reinigung*). Bractwo to przystąpiło wkrótce do rozbudowy kalwarii⁷. Stary napis na kościele miał rzekomo głosić, że już w 1629 roku wzniesiono na Austeinie kaplicę Góry Oliwnej (*Ölberg-Kapelle*). Jednak nie można jej ani zobaczyć na miedziorycie Wenzela Hollara, przedstawiającym Graz w 1635 roku⁸, ani znaleźć o niej wzmianki w późniejszych dorocznych sprawozdaniach jezuitów⁹. Z tego ostatniego źródła dowiadujemy się natomiast, że w 1644 roku na wzgórzu nad Murą, gdzie z dnia na dzień, a zwłaszcza w piątki, nasilała się adoracja krucyfiksu, wzniesiono na postumencie kamienną statwę Matki Boskiej Bolesnej z mieczem w sercu, przy której była śpiewana *per symphonicos* litania loretańska. W zapisie z 1651 roku pojawiło się po raz pierwszy określenie *mons Calvarius* i z namienna uwaga, że znajduje się on w takiej odległości od Grazu, jaką musiał pokonać Zbawiciel w czasie drogi krzyżowej. Dla upamiętnienia Jego męki członkowie Bractwa ustawili tam kamienną figurę Chrystusa niosącego krzyż. Wreszcie jezuicka relacja z 1654 roku mówiła o możliwości urzeczywistnienia przez Bractwo dawnych zamierzeń i rozpoczęciu budowy kalwarii: *Civica sodalitas montem Calvariae erigit*¹⁰.

Odległość z Grazu na Austein wynosiła wówczas 2000 kroków, a o samej skale panowała opinia, że jest ona bardzo podobna do jerozolimskiej Golgoty. W święto Znalezienia Krzyża 3 maja 1654 roku wyruszyła na Austein, wśród odgłosu trąb i innych

⁷ Heckl, *op. cit.*, s. 3.

⁸ W. Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg*, Graz 1987, s. 5.

⁹ Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 121, który opiera się na *Litterae annuae* w dziale rękopisów Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu.

¹⁰ *Ibidem*. Wcześniejsze wzniesienie grackiej kalwarii nie było możliwe zapewne z powodu wyniszczającej wojny trzydziestoletniej, zakończonej dopiero pokojem westfalskim w 1648 roku.

instrumentów muzycznych, pierwsza procesja, złożona z ponad 6000 ludzi. W dniu 8 czerwca 1654 roku odbyła się tam uroczystość położenia kamienia węgielnego pod kaplicę Grobu Pańskiego, w której również uczestniczył tłum wiernych. „Zrządzeniem boskim” miał przechodzić tamtędy baron Gabriel Maschwander, syn Ferdynanda, który – dowiedziawszy się o przyczynie zbiegowiska – zawołał podobno: „Mój ojciec dał przed wielu laty początek temu kultowi. Czyż nie jest słusznym, aby syn postąpił śladem ojca?” i przekazał 1000 guldenów na budowę kaplicy. Jak odnotował jezuicki kronikarz, kaplica ta, wzorowana na jerozolimskim grobie Chrystusa, była pod koniec roku już prawie całkowicie ukończona¹¹.

W 1655 roku wzniesiono dom dla kościelnego (*aeditus*), który miał sprawować dozór i opiekę nad kalwarią. Wyznaczono stacje drogi krzyżowej i ustalono, że od podstawy wzgórza na jego szczyt będzie prowadzić 200 stopni, z których w owym roku wykonano dziewiętnaście, pozostawiając resztę ofiarności wiernych. W 1656 roku wzniesiono *arcuatam aedificium* (łukowo sklepioną budowlę), w której *cruces insigni pietate visendae* (krzyże miały być oglądane ze szczególną pobożnością), a ponadto dwie następne kaplice, dużą statuetę, kamienną bramę i następne stopnie. W 1657 roku powstała reszta stopni, kolejne kaplice wraz z wyposażeniem, zaś na szczycie wzgórza – taras otoczony murem¹². Dnia 9 września 1658 roku poświęcono tam grupę krzyży, a biskup Sekau udzielił rektorowi kolegium jezuickiego i asystentom Bractwa licencji mszalnej na okres roku. Msze mogły być odprawiane *apud montem Calvariae* początkowo tylko w święta Znalezienia i Podwyższenia Krzyża¹³.

Dla stale wzrastającej liczby pielgrzymów Bractwo wydało w 1659 roku książeczkę zawierającą miedziorytnicze przedstawienia poszczególnych stacji kalwaryjskich i odpowiadające im modlitwy¹⁴. Na podstawie tego pielgrzymiego modlitewnika jesteśmy dziś w stanie odtworzyć pierwotny układ założenia. U podstawy wzniesienia stała wtedy kaplica Góry Oliwnej (zwana *Blutschwitzungskapelle* – kaplicą Pocenia się Krwią). W górę zbocza prowadziły kaplice Biczowania, Cierniem Koronowania, Upadku pod Krzyżem i Marii Magdaleny. Dalej stały posągi skruszonego Piotra i św. Weroniki. Szczyt wzgórza zajmowała grupa Ukrzyżowania. Schodząc w dół po przeciwległym zboczu wzniesienia, pielgrzym napotykał kaplice Zdjęcia z Krzyża, Złożenia do Grobu, Trzech Marii i Grobową. Na końcu docierał do Kolumny Zmartwychwstania¹⁵. Jednocześnie z kaplicami, wzdłuż drogi z *Mariahilfkirche* do kalwarii, powstało siedem kolumn zwieńczonych formami zbliżonymi do tabernakulów z przedstawieniami siedmiu boleści Marii¹⁶. Kaplice kalwaryjne zostały poświęcone przez księcia-biskupa Maximiliana Gandolfa hrabiego von Khuenburg, który zezwolił każdemu świeckiemu i zakonnemu kapłanowi na odprawianie tam mszy we wszystkie dni powszednie¹⁷.

Dnia 4 października 1660 roku odwiedził Austein cesarz niemiecko-rzymski Leopold I Habsburg w towarzystwie arcyksięcia Leopolda Wilhelma Austriackiego. Obaj pozostawili w kalwarii bogate dary, a ponadto dostała ona znaczne wsparcie z cesarskiej kasy, które umożliwiło Bractwu dalszą jej rozbudowę¹⁸. Jako pierw-

¹¹ *Ibidem*, s. 122; por. też Heckl, *op. cit.*, s. 2 oraz H. Schweigert, *Graz* (Dehio-Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs), Wien 1979, s. 156.

¹² Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 123-124.

¹³ *Ibidem*, s. 124; K. Amon, *Die Grazer Stadtpfarrten*, Graz 1980, s. 125-131.

¹⁴ Jedyny, jak się zdaje, zachowany egzemplarz tej książeczki, pt. *Berg Calvarie Außer der Haupt-Staff Grätz an der Muhr von der Löbl. [ichen] Bruderschaft Mariae Reinigung in dem Ertz-Herzöglichen Collegio der Societet Jesu allda....*, z 1659 roku znajduje się obecnie w Bibliotece Narodowej w Zagrzebiu.

¹⁵ Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 124-126; zob. też *idem*, *Kreuz-Kruzifix-Kalvarienberg in Kunst, Kult und Volksfrömmigkeit*, [w:] *Calvaria – Tod und Leben*, Graz 1992, ilustracja na s. 99.

¹⁶ Heckl, *op. cit.*, s. 4.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, s. 3; Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 31; Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 126. O tej wizycie mówi tablica pamiątkowa, umieszczona nad lewym wejściem bocznym do kościoła, opatrzona napisem:

szą w 2 połowie XVII wieku wzniesiono Kolumnę Biczowania (*Martersäule*)¹⁹. W 1668 roku, w nawiązaniu do stojącej u podnóża wzniesienia kaplicy Góry Oliwnej, zbudowano pod tym samym wezwaniem kościół kalwaryjski, ufundowany przez hrabiego Johanna Georga von Herberstein²⁰. Według jednych źródeł w tym samym roku²¹, według innych w 1680 roku²², wybudowano na zachodnim zboczu wzgórza kaplicę Morową pod wezwaniem świętych Rozalii, Rocha, Sebastiana, Ignacego i Franciszka Ksawerego²³. Wygląd tej niezachowanej do dziś kaplicy znamy z kolejnej wydanej przez Bractwo księżeczki pielgrzymkowej z 1688 roku²⁴. Kaplicę poprzedzał otwarty z dwóch stron przedsionek z kłęcznikami. Na jego ścianach rozmieszczono posągi trzech świętych patronów. We wnętrzu kaplicy stał ołtarz, ponad którym wisiał obraz Matki Boskiej. Nad wejściem znajdował się zegar słoneczny, a na dachu niewielka wieżyczka na sygnaturkę²⁵.

Kaplica ta przetrwała do 21 marca 1694 roku, kiedy to książę-biskup Seckau Rudolf Josef hrabia von Thun położył na jej miejscu kamień węgielny pod kaplicę Św. Dyzmy²⁶. Nowa kaplica, wzniesiona kosztem hrabiego Ignaza Marii von Attems, została konsekrowana 23 kwietnia 1701 roku razem z kościołem kalwaryjskim (*Ölbergkirche*), do którego dobudowano dwie kaplice boczne²⁷. W latach 1720–1725 wzniesiono nową kaplicę Trzech Marii²⁸. W tym samym mniej więcej czasie, tzn. około 1723 roku, do fasady kościoła kalwaryjnego dobudowano Święte Schody. Uroczystego ich poświęcenia dokonał 14 września 1723 roku książę-biskup Seckau Karl Josef hrabia von Khuenburg²⁹. W 1750 roku sprawiono nowe figury łotrów, a w 1764 roku wzniesiono trzy nowe krzyże, na miejsce starych powalonych piorunem³⁰.

Dziesięć lat później, dnia 21 lipca 1773 roku, papież Klemens XIV rozwiązał zakon jezuitów. Rząd austriacki skonfiskował ich dobra, a kalwaria przeszła pod administrację państwa. W czasie reform kościelnych, przeprowadzonych przez cesarza Józefa II

LeopoldVs I. Caesar aVstrlaCVs qVarta oCtobris Istas patlentis salVatoris nostris plas stationes DeVote InVIsit pleqVe CoLVif (Leopold I cesarz austriacki odwiedził 4 października te czcigodne stacje męki naszego Zbawiciela w skupieniu i uczcił jej pobożnie [chronogram = 1660]).

¹⁹ Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 31.

²⁰ Heckl, *op. cit.*, s. 4; Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 126.

²¹ *Ibidem*, s. 126.

²² Heckl, *op. cit.*, s. 6.

²³ W XVII wieku Graz był nawiedzany przez liczne zarazy, które przyjmowano jako „karę boską”. Strach przed nią sprawiał, że organizowano liczne procesje pokutne, nieraz drastycznie inscenizowane. Patronem chrońcym przed zarazą był początkowo tylko św. Sebastian, a później także inni święci, którym poświęcono tę kaplicę (zob. Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 126).

²⁴ Ten przewodnik dla pielgrzymów, zatytułowany *Grätzerische Wallfahrt auff den Berg Calvarie*, z obszernym barokowym podtytułem: *Gott wolgefällige Denen Menschen aber höchster spriebliche Wallfahrt aus der Landfürstlichen Haubt Stadt Grätz in Steyermark auff den nächst darbey ligenden von der Löbl. Bruderschafft Mariae Reinigung In dem Ertz-Herzögl. Collegio der Societet Jesu alda zur Fort pflanzung der Andacht Mariae mit anmuthigen Stationen und Capellen gezierten Berg Calvarie* (Graz 1688), ilustrowany medziorami Georga Lorwicha, znajduje się obecnie w Steiermärkische Landesbibliothek w Grazu.

²⁵ Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 127.

²⁶ Dyzma miał być tym z dwóch ukrzyżowanych wraz z Chrystusem łotrów, który się nawrócił. Początkowo – w średniowieczu – jedynie złodzieje, rozbójnicy i mordercy obierali go za swego patrona. Dymetralną zmianę w postrzeganiu tej postaci przyniosły czasy baroku. W XVII-wiecznej Austrii cieszył się on już dużym kultem i był uważany za „patrona ostatniej godziny”. Powstawały liczne kościelne bractwa szlacheckie noszące jego imię, jak np. *Hochadelige Dismas-Conföderation zu Laybach*. Potem jego kult rozpowszechnili jezuita. Rektor kolegium jezuickiego w Grazu wydał w 1693 roku książkę o życiu skruszonego Dyzmy. O Dyzmie krążyły liczne legendy: miał uratować Dzieciątka Jezus w czasie rezi niewiniątek i po raz drugi podczas ucieczki do Egiptu, gdy święta rodzina została napadnięta przez bandę, której był członkiem. Miał zabrać Dzieciątka do swego domu w Egipcie, a gdy jego żona wykapała swe trędowate dziecko w wodzie, w której wcześniej kąpany był Chrystus, zostało ono uzdrowione (zob. L. Kretzenbacher, *St. Dismas der rechte Schächer*, „Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark”, XLII, Graz 1951, s. 54 i 119-139).

²⁷ Heckl, *op. cit.*, s. 6; Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 128.

²⁸ Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 32.

²⁹ Heckl, *op. cit.*, s. 7; Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 128.

³⁰ Heckl, *op. cit.*, s. 8; Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 33.

II. 4. Widok na kaplicę Grobu Pańskiego i kaplicę Św. Dyzmy. Litografia kredą J. Kuwassega, ok. 1860. Reprodukacja z: *Steirische Kalvarienberge*, Graz-Budapest 1990, s. 123

III. 4. A view on the Sepulchre chapel and St Dismas chapel. Lithography with chalk by J. Kuwasseg, about 1860. Reproduction from: *Steirische Kalvarienberge*, Graz-Budapest 1990, p. 123

(1780–1790), rozwiązano Bractwo Matki Boskiej Gromnicznej, pozostawiając kalwarię bez opieki. Miejsce pielgrzymek przekształcono w probostwo³¹.

W 1802 roku mieszcza z Grazu – Constantia Gastegger – podarowała kalwarii figurkę Najświętszej Marii Panny Pocieszenia (*Maria Trost*). Statuę ustawiono na głównym ołtarzu w dotychczasowej kaplicy Św. Dyzmy, której zmieniono nazwę na *Maria-Troster-Kapelle*. Przebudowano tam również ołtarze boczne, a na sklepieniu kaplicy Matthias Schiffer namalował Wniebowzięcie Marii³². W czasie powodzi, jaka nawiedziła Graz w 1827 roku, z kamiennego mostu na Murze została porwana przez wodę rzeźba Ukrzyżowanego Chrystusa. Miał ją wyłowić jeden z mieszczan, który w 1847 roku podarował ją kalwarii. Uroczyste ustawienie figury na Austeinie odbyło się 7 listopada tego samego roku³³. W 1853 roku usunięto z dachu kościoła kalwaryjnego drewnianą wieżyczkę na sygnaturkę, która była już zbutwiata i groziła zawaleniem, a na jej miejsce wzniesiono do dziś istniejącą wieżę³⁴. W 1856 roku odlano i wstawiono do kościoła i kaplic stalowe kraty³⁵. Rozbudowę kalwarii ukończono w 2 połowie XIX wieku dodaniem Groty Św. Piotra (w jej dzisiejszym kształcie) i kaplicy Św. Jana Nepomucena³⁶.

³¹ V. Maurin, *Auf dem Kalvarienberg*, „Steirerblatt”, Graz 23 III 1951.

³² Heckl, *op. cit.*, s. 10-11; Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 133.

³³ R. Maier, *Geschichtliches vom Grazer Kalvarienberg*, „Volksblatt”, Graz 18 IV 1930.

³⁴ Amon, *op. cit.*, s. 125-131; Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 34.

³⁵ Heckl, *op. cit.*, s. 16.

³⁶ Schweigert, *op. cit.*, s. 154-155.

Zarówno w XIX, jak i XX wieku przeprowadzano częste remonty kościoła i kaplic (wymiana pokrycia dachowego z gontowego na blaszane, odnowienie posadzek, stopni i oblicówki murów, roboty malarskie i tynkarskie, renowacja rzeźb i malowideł³⁷), które nie wpłynęły jednak zasadniczo na układ i wygląd założenia kalwaryjnego. Ostatnia wieloletnia rewitalizacja tej kalwarii została ukończona w 2003 roku. Swym zakresem objęta remont ciągów komunikacyjnych (drenaż, podbudowę i wybrukowanie sieci drózek, zabezpieczenie murowanych balustrad, naprawę i częściową wymianę płyt kapnikowych, naprawę i częściowe wykonanie nowych balustrad) poprzez roboty budowlane przy kaplicach (drenaż, wzmocnienie fundamentów, naprawę murów i tynków, malowanie, naprawę i częściowe uzupełnienie kutych krat metalowych, uzupełnienie podbudowy posadzek, naprawę zachowanych elementów wyposażenia, remont więźby dachowej i pokrycia) aż po specjalistyczne prace restauratorskie przy drewnie, kamieniu, obrazach, rzeźbach, szkle, okuciach i obróbkach blacharskich³⁸.

3. USYTUOWANIE I ROZPLANOWANIE PRZESTRZENNE

Kalwaria w Grazu została zbudowana na północny zachód od starego centrum miasta (*Innere Stadt*) i dominującej nad nim Góry Zamkowej (*Schloßberg* – 473 m n.p.m.), na przeciwnym, prawym brzegu rzeki Mury, u stóp porośniętego lasami pasma wzgórz Plabutsch (545–720 m n.p.m.), na którego północnym krańcu widnieje ruina zamku Gösing. Zespół kalwaryjski usytuowano w dolinie, na i przy niewielkim skalistym wzniesieniu Austeiu (381 m n.p.m.), niegdyś opasanym odnogami Mury.

Całość założenia kalwaryjnego możemy podzielić na trzy części, będące zarazem odcinkami trasy pielgrzymkowej. Pierwszy jej odcinek tworzyły niegdyś Kolumny Siedmiu Boleści Marii (zachowane częściowo), ustawione na płaskim terenie wzdłuż drogi między kościołem Mariahilf i kalwarią. Drugim etapem jest, poprzedzony posągami Chrystusa i Marii, kościół kalwaryjski, stojący u podnóża wzniesienia. Wreszcie ostatnią, właściwą część kalwarii, stanowi dziewięć rozmieszczonych na i wokół Austeiu kaplic, a także Grota Św. Piotra, sześciopostaciowa grupa Ukrzyżowania, nisza Trzech Marii i Kolumna Zmartwychwstania.

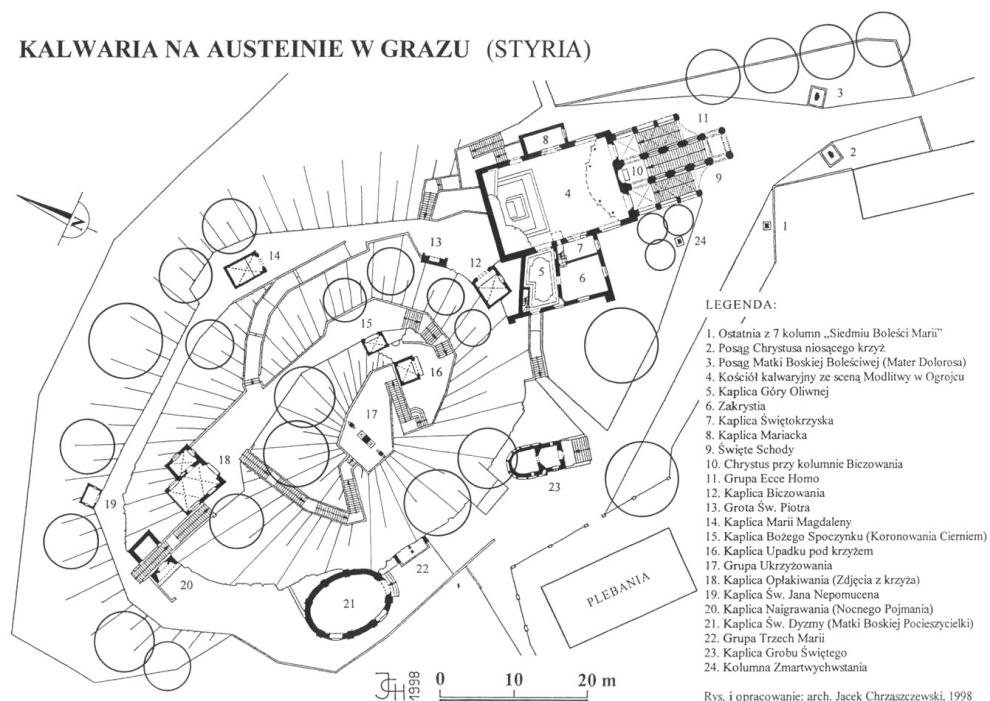
4. KOLUMNY SIEDMIU BOLEŚCI MARI

Powstały w latach 1659–1686 na koszt pobożnych fundatorów, których nazwiska znamy z fragmentarycznie zachowanych napisów. Wszystkie owe *Creütz-Säulen* (kolumny krzyżowe) zostały przedstawione na miedziorytach Geорга Lorwicha w przewodniku dla pielgrzymów z 1688 roku. Składają się z wysokich postumentów o kwadratowej podstawie, na których umieszczono nasadniki w formie kolumnowych cyboriów. Cztery tokańskie kolumny podpierają pełne belkowanie z wydatnym gzymsem i dach zwieńczony podwójnym krzyżem (lotaryńskim). Dekorację stanowią prostokątne płyciny i ciągłe fryzy umieszczone na postumentach, uskrzydłone głowy anielskie na belkowaniu oraz płaskorzeźbione sceny z życia Marii między tylnymi kolumnami. Pierwotnie pomniki te stały przy drodze pielgrzymkowej, prowadzącej wzdłuż prawego brzegu Mury, od kościoła Mariahilf przy klasztorze minorytów, aż po Austeiu.

³⁷ Heckl, op. cit., s. 41-69; „Jahresberichte des Bundesdenkmalamtes”, Wien 1948, 1957, 1959, 1968, *passim*; „Brief vom Kalvarienberg”, Graz, Weihnacht 1973, Herbst 1975, Oktober 1980, Oktober 1981, *passim*; Strießnig-Kaltenegger, op. cit., s. 35-47.

³⁸ Zob. www.raumplanung.steiermark.at/cms/beitrag/10082934/2084265/

KALWARIA NA AUSTEINIE W GRAZU (STYRIA)

II. 5. Kalwaria na Austeinie w Grazu. Rzut poziomy z programem ikonograficznym. Rysunek i opracowanie: Jacek Chrzęszczewski, 1998

III. 5. The Calvary on the Austein Hill in Graz. Plan and iconography. Drawned and worked out by Jacek Chrzęszczewski in 1998

I kolumna: stojąca niegdyś na Lendplatz, była poświęcona boleści Marii związanej z obrzezaniem Chrystusa. Została ufundowana w 1659 roku przez Andreama Ackermanna i jego żonę Marię Annę.

II kolumna: była ustawiona na początku Wiener Straße, po lewej stronie ulicy. Ukazywała ucieczkę do Egiptu, a jej fundatorem był w 1660 roku niejaki Ägidius (Egigi) Gunzinger.

III kolumna: stoi na początku starej Kalvarienbergstraße i przedstawia odnalezienie Chrystusa w świątyni, stanowiąc ex voto nieznanego katolika z 1662 roku.

IV kolumna: krzyżowa, znajduje się przy Floßlendplatz. Mieści wizerunek Chrystusa niosącego krzyż, a została wzniesiona w 1686 roku przez Vinzenza Millera, mieszczanina i kupca z Grazu.

V kolumna: ustawiona niegdyś na skrzyżowaniu Kalvarienbergstraße z Kalvarienberggürtel upamiętniała cierpienie Marii w momencie śmierci Chrystusa na krzyżu. Jej fundatorką była w 1662 roku hrabina Anna Maria Khibl, z domu Berkh.

VI kolumna: stała między ulicą Kalvarienberggürtel i Austeinem i przedstawiała zdjęcie z krzyża. Została ufundowana w 1661 roku przez Hansa Wiesera, mieszczanina z Grazu.

VII kolumna: usytuowana u stóp Austeinu, naprzeciw kościoła kalwaryjnego, ukazuje złożenie Chrystusa do grobu i jest fundacją Andrä Ackhermana i jego domowej gospodyni o imieniu Sophia³⁹.

5. POSĄGI CHRYSYTA NIOSĄCEGO KRZYŻ I MATKI BOSKIEJ BOLEŚNIWY

Wejście na teren kalwarii flankują dwa posągi ustawione symetrycznie około 13 metrów przed fasadą kościoła kalwaryjnego. Ich cokoły, zwrócone ukośnie ku osi alei, są ujęte wolutowymi spływami i zwieńczone falistymi naczótkami. Stojące na nich figury zostały wykonane z piaskowca około 1765 roku przez artystę z kręgu styryjskiego rzeźbiarza Veita Königera⁴⁰.

Posąg po lewej stronie przedstawia Chrystusa niosącego krzyż (niem. *Kreuzschlepper*). Napis umieszczony na płycinie cokołu zachęca pielgrzyma: *Nehme Dein Kreuz auf dich Und folge Mir nach* (Weź swój krzyż na ramiona i pójdź za mną).

Posąg po prawej stronie ukazuje załamującą ręce Matkę Boską Boleściwą (łac. *Mater Dolorosa*). Komentarzem jest podpis na cokole: *Sehet Ob Sein Schmerz Wie der Meine* (Spójrzcie, czyż Jego cierpienie jest jak moje?).

6. KOŚCIÓŁ KALWARYJSKI I ŚWIĘTE SCHODY

Obecny kościół, stojący u stóp wschodniego zbocza Austeinu, powstał przez stopniową rozbudowę zbyt małej dla wzrastającej liczby pielgrzymów kaplicy Góry Oliwnej⁴¹ z 1629 roku (lub 1654–1660?), ustawionej na osi wschód–zachód, do której w 1668 roku dobudowano prostokątną salę, skierowaną z północy na południe, rozszerzoną przed 1701 rokiem bocznymi kaplicami, poprzedzoną w 1723 roku Świętymi Schodami według projektu Johanna Georga Stengga (?), a w 1853 roku zwieńczoną wieżą przez Carla Aichingera i Carla Ohmayera⁴².

Il. 6. Widok z alei topolowej na figury Chrystusa niosącego krzyż i Matki Boskiej Bolesniwej, Święte Schody i Kościół Kalwaryjski. www.raumplanung.steiermark.at/cmsbilderpopup1008293424574b54ec497tn_WZ%205-01.JPG

Ill. 6. A view from the avenue of poplars on the statues of Jesus Christ carrying a cross and Mater Dolorosa, the Holy Stairs and the Calvary church, after www.raumplanung.steiermark.at/cmsbilderpopup1008293424574b54ec497tn_WZ%205-01.JPG

³⁹ Informacje na temat pierwotnego usytuowania kolumn i dane historyczne według W. Brunner, *Brief vom Kalvarienberg*, Jänner 1979, *passim*. Zob. też *idem*, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 27 n.

⁴⁰ Schweigert, *op. cit.*, s. 154; Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 15. Wiadomo jednak, że już w początkowym etapie rozbudowy kalwarii stały w tym miejscu podobne posągi, gdyż ich reprodukcje znalazły się w wyżej wspomnianym przewodniku dla pielgrzymów z 1688 roku. Zob. też F. Hula, *Die Totenleuchten und Bildstöcke Österreichs*, Wien 1948, tabl. 27.

⁴¹ Była ona później często nazywana *Blutschwitzungskapelle* (kaplicą Męczarni – dosł. 'Pocenia się krwią').

⁴² Zob. Schweigert, *op. cit.*, s. 152; Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 5.

Kościół jest murowany z kamienia i cegły oraz otynkowany. Posiada jednoprzęsłową nawę i dwuprzęsłowe prezbiterium połączone w jednolite prostokątne wnętrze salowe o wymiarach 16,274 × 11,376 m, przeznaczone dla 400 osób⁴³. Owa sala swym północno-zachodnim narożnikiem jest wbita w skałę Austeinu, tworzącą w jej wnętrzu naturalne tło dla ołtarza i sceny na Górze Oliwnej. Od zachodu otwiera się do prezbiterium romboidalnie skrzywiona kaplica Góry Oliwnej, do której przylega od południa zakryta, zbliżona w planie do kwadratu. Środkowe przęsło sali poszerzają dwie prostokątne kaplice boczne – od południa kaplica Św. Krzyża, a od północy kaplica Mariacka. Obie kaplice otwierają się do wnętrza nawy arkadami o łukach koszowych, umieszczonymi w ściennych wnękach zamkniętych odcinkowo. Podobne wnęki stanowią oprawę dla termalnych okien w pozostałych przęsłach sali. Jej ściany wieńczy ciągłe belkowanie, ponad którym rozpięte jest sklepienie zwierciadlane, ozdobione płaskim stiukowym ornamentem o motywach liściasto-wstęgowych (sygnowanym *Bosco 1704*⁴⁴) oraz malowanymi plafonami.

Od strony zachodniej nawę kościoła poprzedzają trójnawowe i trójprzęsłowe Święte Schody, których środkowy bieg jest dłuższy od bocznych o jedno przęsło i poprzedzony prostokątnym przedsionkiem. Środkowa nawa schodów jest ujęta z dwóch stron ścianami, w których przeparte są romboidalne okna o półkoliście wciętych narożnikach, otwierające się do ażurowych naw bocznych, wydzielonych filarowymi arkadami. Nawę środkową nakrywa sklepienie kolebkowe, nawy boczne zaś sklepienia krzyżowe na gurtach. Ponad nawami bocznymi i przedsionkiem znajdują się tarasy obwiedzione tralkowymi balustradami. Nad północnym przęsłem środkowej nawy schodów wznosi się wysmukła dzwonnica, zwieńczona dzwonowym hełmem z sygnaturką. Artykulację zewnętrznych elewacji przeprowadzono za pomocą toskańskich i jońskich pilastrów oraz tralkowej attyki, ozdobionej obeliskami, popiersiami i wazonami.

Kompozycją rzeźbiarską najbardziej eksponowaną we wnętrzu kościoła kalwaryjnego jest scena na Górze Oliwnej, zaaranżowana na naturalnej skałe Austeinu, przenikającej w głąb prezbiterium. Rozmieszczone tam drewniane polichromowane figury, z których większość pochodzi z czasów budowy świątyni (1668–1688)⁴⁵, inscenizują dwa wydarzenia pasyjne: modlitwę w Ogrojcu i pojmanie Chrystusa. Niegdyś przed ową skałą stał prosty ołtarz w kształcie stołu, na którym ustawione były świece i krzyż ołtarzowy⁴⁶. Kontynuację cyklu narracyjnego stanowi figura Chrystusa przy kolumnie biczowania, wykonana z piaskowca, sygnowana: *J. Jac. SCHOY 17 fecit 22*⁴⁷ i usta-

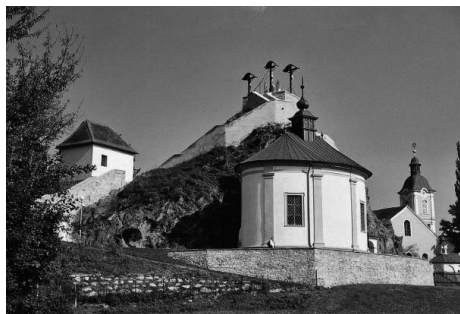
⁴³ J. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark*, Bd. 1, Graz 1885, s. 447-449. Wcześniej Dr. G. Schreiner, *Grätz*, 1843, s. 285-288 podawał, że świątynia ma 8 sążni, 3 stopy i 6 cali długości oraz 6 sążni szerokości, posiada łączną powierzchnię 51 sążni i 3 stóp i może pomieścić 412 osób.

⁴⁴ Schweigert, *op. cit.*, s. 153. Chodzi tu o działającego w Styrii włoskiego sztukatora Domenico Bosco. Daty życia tego artysty nie są znane, a pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1693 roku. Jego twórczość mieści się w fazie przejściowej od ciężkich mięsistych sztukaterii XVII wieku do delikatnie formowanych stiuków XVIII wieku. Na sklepieniu kościoła kalwaryjnego w Grazu stworzył on jedną z pierwszych w Styrii kompozycji stiukowych, w której płaski linearny wzór today akantu dominuje nad liśćmi, uwydatnionymi plastycznie już jedynie na samych końcach. Uzupełniającym motywem figuralnym są tu putta, wykonane w płaskim reliefie (zob. Strießnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 64-65 według J.M. Wienerreuther, *Steirische Innendekorationen von den ersten Deckengestaltungen italienischer Stukkateure im 16. Jh. bis zum 18. Jh.*, Phil. Diss., Graz 1952, s. 70 oraz I. Woisetschlöger, P. Krenn, *Alte steirische Herrlichkeiten*, 2. Aufl., Graz 1973, s. 72).

⁴⁵ Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 9. Wyjątek stanowią centralnie ustawione postacie Chrystusa i anioła podającego mu kielich gorczycy, wykonane w 1894 roku przez Jakoba Gschielę.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 11. Obecny ołtarz oraz inne elementy wyposażenia, takie jak ambona, prospekt organowy, figury świętych Piotra i Pawła oraz ołtarz w kaplicy Mariackiej, pochodzą dopiero z XIX wieku. Starszy jest jedynie ołtarz w kaplicy Św. Krzyża z lat 1770-1775 z drewnianymi figurami Boga Ojca i aniołów z *arma Christi*, nawiązującymi stylowo do twórczości barokowego rzeźbiarza Jakoba Peyera (zm. 1803), a także ukrzyżowany Chrystus z kości stonowej z połowy XVIII wieku, a więc z czasów powstania kalwarii.

⁴⁷ Autorem tej rzeźby jest więc Johann Jakob Schoy (1686-1773), twórca m.in. wielkiego ołtarza w grackiej katedrze.

II. 7. Austein z założeniem kalwaryjskim po ostatniej rewitalizacji, wg www.raumplanung.steiermark.at/cmsbilderpopup1008293424575fe0e151ftn_WZ%205-02.JPG

III. 7. Austein Hill with the Calvary complex after latest revitalisation, after www.raumplanung.steiermark.at/cmsbilderpopup1008293424575fe0e151ftn_WZ%205-02.JPG

wiona na ołtarzu na końcu środkowego biegu schodów. Z kolei na fasadzie świątyni, której za pomocą wygiętych tarasów nadano kształt wielkiej teatralnej sceny, rozmieszczona jest rzeźbiarska grupa *Ecce Homo*. Spokojnemu, pogodzonemu z losem Chrystusowi w koronie cierniowej na głowie, towarzyszy dystansujący się od tego wydarzenia otyły Herod w ubiorze książęcym oraz zawzięty siepacz w stroju najemnego żołnierza. Na sąsiednich tarasach postacie w strojach XVIII-wiecznych mieszczan odczytują treść oskarżenia i wyrażają radość w wydanego wyroku. Z poziomu attyki ową scenę obserwuje dwóch gapiów.

Malarskim tłem dla sceny na Górze Oliwnej we wnętrzu kościoła jest fresk namalowany na północnej ścianie prezbiterium, przedstawiający nocny pejzaż z gajem oliwnym, za którym, po drugiej stronie doliny Cedron, wyłania się sylweta Jerozolimy⁴⁸. W kartuszach u podstawy sklepienia przedstawiono czterech ewangelistów oraz dwie sceny chrystologiczne: pożegnanie Chrystusa z Matką i zstąpienie do otchłani, zaś na plafonie – zwycięstwo Konstantyna Wielkiego na Moście Mulwijskim⁴⁹. Z pierwotnego ruchomego wyposażenia kościoła zachował się jeszcze na wschodniej ścianie nawy obraz Trójcy Świętej z Matką Boską i św. Ignacym, datowany na rok 1750. Natomiast w przedsionku, czyli dawnej *Ölbergkapelle*, wisi jej dawny obraz ołtarzowy, ukazujący aniołów usługujących Chrystusowi na Górze Oliwnej, pochodzący z czasów budowy kaplicy⁵⁰.

W środkowym biegu Świętych Schodów każdy z 28 stopni ma wmurowane z dwóch stron relikwie, a stopnie 11. i 28. zawierają dodatkowo na środku cząstki Krzyża Świętego⁵¹. Wykonane ze syryjskiego marmuru schody mają w kilku miejscach czerwone przebarwienia, które, zgodnie z ludowym podaniem, znaczą miejsca, gdzie spadły krople krwi Chrystusa w momencie, gdy wchodził on do pałacu Piłata⁵². Z kolei w północno-wschodniej części nawy wmurowano kamień z jerozolimskiej Góry Kalwarii, o czym świadczy umieszczona na ścianie tablica pamiątkowa z 2 połowy XVII wieku⁵³.

⁴⁸ Obecnie istniejący fresk został namalowany wtórnie w 1934 roku w ramach renowacji kościoła. Jego autor – Franz Mikschowsky – posłużył się jako wzorem XVIII-wieczną ryciną (zob. Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, op. cit., s. 9).

⁴⁹ Schweigert, op. cit., s. 153. Zgodnie z legendą rozpowszechnioną przez Euzebiusza z Cezarei przed tą zwycięską bitwą z 23 października 312 roku Konstantyn miał ujrzeć na niebie krzyż z napisem greckim *En toúto nika* (Tym zwyciężysz) lub łaciński *In hoc signo vinces* (Pod tym znakiem zwyciężysz). Powyższa scena symbolizuje pierwsze ziemskie zwycięstwo Krzyża Świętego (zob. W. Kopalniński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988, s. 554-555). Obecne freski są wtórnym przemalowaniem Franza Mikschowskiego z 1934 roku. Jednak już w 1856 roku pierwotne malowidła w kartuszach zostały zastąpione przez Josefa Kalliauera przedstawieniami Baranka Bożego w polu środkowym, proroka Izajasza i św. Jana Chrzyciela w polach bocznych oraz ewangelistów na narożach (Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, op. cit., s. 9).

⁵⁰ *Ibidem*, s. 12.

⁵¹ *Ibidem*, s. 7.

⁵² Heckl, op. cit., s. 7; Strieβnig-Kaltenegger, op. cit., s. 72.

⁵³ Brunner, op. cit., s. 12.

7. KAPLICE KALWARYJNE I GRUPA UKRZYŻOWANIA

7.1. Kaplica Biczowania⁵⁴

Droga krzyżowa, rozpoczynająca się scenami w kościele kalwaryjskim, znajduje kontynuację na schodach terenowych przebiegających wzdłuż jego wschodniej elewacji, a prowadzących na taras za kościołem, do kaplicy Biczowania. Ta pochodząca z około 1660 roku⁵⁵ kaplica domkowa⁵⁶ została wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach około 4 × 4,5 m, jest przesklepiona krzyżowo i nakryta dwuspadowym dachem, niegdyś zwieńczonym wieżyczką na sygnaturkę⁵⁷. Fasada kaplicy jest opięta parą tokańskich pilastrów, nad którymi ustawiono mniejsze pilastry attyki, dźwigające trójkątny przyczółek. Trzony dolnych pilastrów są gładkie⁵⁸, a górnych – ozdobione płaskorzeźbionymi motywami *arma Christi* o układzie kandelabrowym. Dolne pilastry ujmują półkolistą arkadę otworu wejściowego, obwiedzioną profilowanym obramieniem, z kluczem ozdobionym uskrzydloną głową anioła. Ponad nią, w strefie attyki, widnieje prostokątna blend, zamknięta łukiem nadwieszonym i opasana profilowaniem. Umieszczony jest w niej owalny kartusz o motywach małżowinowo-chrzęstkowych⁵⁹. Otwór wejściowy zamyka kuta stalowa krata⁶⁰, składająca się z dwóch skrzydeł drzwi oraz nadświetła. We wnętrzu kaplicy ustawiona jest wykuta z piaskowca trójosobowa rzeźbiona grupa Biczowania.

7.2. Grota Św. Piotra

Około 5 metrów na północ od kaplicy Biczowania, na tym samym tarasie, znajduje się Grota Św. Piotra. Nie jest ona stacją Drogi Krzyżowej, lecz usytuowaną między kaplicami skalną niszą, w której umieszczono klęczącą figurę skruszonego Piotra, wykonaną z piaskowca około 1723 roku zapewne w kręgu rzeźbiarza Johanna Jakoba Schoya. W 3 ćwierci XIX wieku grotę obudowano⁶¹, nadając jej kształt ceglanej kaplicy słupowej otwartej⁶², o formie podobnej do ołtarza, flankowanej wielobocznymi filarami i zwieńczonej schodkowym szczytem. O patronie budowli przypominają płaskorzeźbione ligatury *ptr*, umieszczone w medalionach na dekoracyjnych spływach szczytu oraz dwa skrzyżowane klucze w prostokątnej płycinie u podstawy niszy.

7.3. Kaplica Marii Magdaleny

Ponad 20 metrów dalej, na krańcu wschodniego tarasu, stoi odosobniona kaplica Marii Magdaleny. Utrzymana w typie kaplicy domkowej⁶³, o wymiarach około

⁵⁴ Według numeracji kaplic w XVIII-wiecznym przewodniku dla pielgrzymów.

⁵⁵ Schweigert, *op. cit.*, s. 154; Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 79.

⁵⁶ Według klasyfikacji w: A. Miłkowska, *Kalwarie jako szczególny rodzaj kompozycji przestrzennych*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. XXVIII, z. 3, Warszawa 1983, s. 189 oraz rycina 9c na s. 187.

⁵⁷ Por. Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, ilustracja na s. 81, gdzie skopiowano rycinę ze s. 102 modlitewnika kalwaryjnego pt. *Andächtige Wallfahrt auf den Berg Calvariae, denen unter dem Titel Mariä Reinigung versammelten Herren, Herren Sodalen zum neuen Jahr verehret 1778*, przechowywanego w Landesarchiv przy Hameringasse w Grazu. Modlitewnik ten pochodzi wprawdzie z XVIII wieku, lecz zawarte w nim ryciny są identyczne jak w modlitewniku z 1668 roku. Na rycinie przedstawiającej kaplicę Biczowania widoczny jest wielospadowy dach oraz wieżyczka na sygnaturkę, której obecnie brakuje.

⁵⁸ Na wyżej wspomnianej rycinie w modlitewniku z 1778 roku widoczne są prostokątne płyciny, które być może zdobiły niegdyś te pilastry.

⁵⁹ Puste pole wewnętrzne kartusza było zapewne przeznaczone dla kaboszonowej tablicy inskrypcyjnej, zawierającej być może numer II stacji drogi krzyżowej (por. jw.).

⁶⁰ Jest to oryginalna krata pochodząca z czasów budowy kaplicy z około 1660 roku (zob. Schweigert, *op. cit.*, s. 154).

⁶¹ Schweigert, *op. cit.*, s. 154.

⁶² Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, *op. cit.*, s. 189 oraz rycina 9b na s. 187.

⁶³ Por. *ibidem*, s. 189 oraz rycina 9c na s. 187.

3,5 × 5 m, jest przesklepiona krzyżowo i nakryta dachem namiotowym⁶⁴. Jej fasadę zdobi portal złożony z pary tokańskich pilastrów, podtrzymujących prosty odcinek gzymsu i ujmujących arkadowy otwór wejściowy, obwiedziony profilowanym obramieniem z kluczem w formie wolutowej konsoli. Wejście zamyka ozdobna stalowa krata, pochodząca z czasu wzniesienia kaplicy (ok. 1660)⁶⁵. We wnętrzu budowli, na ołtarzu uformowanym z dzikich kamieni na kształt grotty, znajdujemy drewnianą polichromowaną figurę klęczącej Marii Magdaleny z 2 połowy XVII wieku⁶⁶. Jej wzrok i złożone do modlitwy ręce skierowane są ku niewielkiej niszy wewnątrz pieczary, gdzie stała zapewne postać anioła⁶⁷.

7.4. Kaplica Bożego Spoczynku

Pokonując długą rampę o nawierzchni otoczkowej, uzupełnionej nielicznymi kamiennymi stopniami, wychodzi się na wyższy taras, gdzie do wschodniego zbocza wzgórza przylega kaplica Bożego Spoczynku, zwana przedtem kaplicą Koronowania Chrystusa (Cierniem)⁶⁸. Pod względem architektonicznym jest to zredukowana do rozmiarów 3,5 × 2 m replika kaplicy Biczowania. W jej wnętrzu znajduje się kolumnowy ołtarz ze spoczywającą na cokole drewnianą rzeźbą Zbawiciela w purpurowym płaszczu i koroną cierniową na głowie⁶⁹. Z lewej strony sąsiaduje z kaplicą konchowa nisza wydrążona w skale, obecnie pusta, lecz niegdyś mieszcząca figurę św. Weroniki trzymającej chustę z odbiciem twarzy Chrystusa⁷⁰.

7.5. Kaplica Upadku pod Krzyżem

Trzy biegi stromych kamiennych schodów, przylegających od prawej strony do skały, wyprowadzają pielgrzymów na jeszcze wyższy południowy taras. Stoi tu kaplica Upadku pod Krzyżem, także powtarzająca podziały architektoniczne i dekorację rzeźbiarską kaplicy Biczowania, lecz okrojona do typu kaplicy słupowej otwartej⁷¹ o rozmiarach 3,5 × 2,5 m. W jej wnętrzu znajduje się drewniana rzeźba Chrystusa upadającego pod krzyżem⁷².

7.6. Grupa Ukrzyżowania

Długi bieg schodów, wychodzących za kaplicą w kierunku wschodnim, kończy się na platformie na szczycie Austeinu. Jest to miejsce, gdzie już na początku XVII wieku ustawiono trzy drewniane krzyże, zapoczątkowując w ten sposób budowę kalwarii. Narazone na szkodliwe wpływy atmosferyczne, mimo częstych renowacji, nie przetrwały do naszych czasów⁷³. Łaciński napis na cokole środkowego krzyża przypomina o jednym z wydarzeń: *fVLMen DeleClf Congregatlo reparaVlt* (Piorun zniszczył, Bractwo naprawiło [chronogram = 1764]). Kamienny cokół o skomplikowanym wklęsłowym wypukłym narysie, ujęty wolutowymi wspornikami i ozdobiony regencyjnym ornamen-

⁶⁴ Niegdyś była (lub miała być?) nakryta dachem kabłąkowym z wieżyczką na sygnaturkę zwieńczoną dzwonowym hełmem, jak świadczy rycina na s. 109 wzmiankowanego modlitewnika.

⁶⁵ Schweigert, *op. cit.*, s. 154.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 84.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 87 na podstawie s. 112-113 pielgrzymiego modlitewnika.

⁶⁹ Rzeźba ta została umieszczona w kaplicy wtórnie, zastępując pierwotną scenę koronowania cierniem, i pochodzi z 4 ćwierci XIX wieku (zob. Schweigert, *op. cit.*, s. 154).

⁷⁰ Owa figurka została rozbita przez wandalów w 1973 roku (Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 88).

⁷¹ Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, *op. cit.*, s. 189 oraz rycina 9b na s. 187.

⁷² Pierwotna barokowa figura została znacznie przerobiona przez Jakoba Gschla w 1873 roku (Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 15; Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 114).

⁷³ Zob. K. Friedl, *Verschwunden und wiedergefunden*, [w:] St. Josephskalender, Graz 1950, s. 92.

tem, jest zwieńczony falisto-wolutowym przyczółkiem, na którym ustawiono grupę rzeźb. Centralne miejsce zajmuje postać Chrystusa na krzyżu, repulsowana w blasze miedzianej i pozłoczona. Zachowany chronogram zdradza datę jej powstania: *DILLgIte CrVCIfIXVM* (Miłujcie Ukrzyżowanego [chronogram = 1775]). U stóp Chrystusa klęczy postać płaczącej Marii Magdaleny, a towarzyszą jej – wykonane z piaskowca – stojące z boku figury Matki Boskiej i św. Jana. Drewniane postacie łotrów umieszczono na osobno stojących krzyżach, po obu stronach grupy głównej⁷⁴.

7.7. Kaplica Opatkiwania

Z górnej platformy wyprowadzono w dół w kierunku zachodnim dwa biegi schodów terenowych, skręcających następnie ku wschodowi, które trzema biegami sprowadzają pielgrzymów na poziom średniego tarasu. U wylotu schodów usytuowana jest kaplica Opatkiwania. Ta budowla, w typie kaplicy – miniaturki świątyni⁷⁵ o wymiarach około 7 × 6,5 m, składa się z prostokątnej dwuprzęsłowej nawy i równoległej jednoprzęsłowej przybudówki od strony wschodniej. Oba pomieszczenia przekryte są sklepieniami krzyżowymi. Sklepienie nawy zdobią sztukaterie o motywach małżoninowych, między którymi, w trójlistnych, czterolistnych i owalnych polach, wykonano *al secco* malowidła o tematyce chrystologicznej związanej z pasją⁷⁶. Nawę i przybudówkę nakrywa wspólny dach naczółkowy niegdyś zwieńczony wieżyczką na sygnaturkę. Od zewnątrz główną ozdobę kaplicy stanowi kamienny portal usytuowany wprawdzie na osi nawy, lecz asymetrycznie w stosunku do całej fasady. Prostokątny otwór wejściowy zamknięty jest łukiem półkolistym, zwieńczonym kluczem w kształcie głowy anioła. Ponad nią prosty odcinek gzymsu tworzy podstawę przerwanego segmentowego przyczółka. Pachy łuku wypełniono płaskorzeźbionymi motywami *arma Christi*, a otwór wejściowy zamknięto kutą dwuskrzydłową kratą z nadświetłem. Na prawo od portalu, na osi przybudówki, widnieje niewielkie prostokątne okienko. Niegdyś w zwieńczeniu pólsczytu fasady były jeszcze rozmieszczone trzy owalne okienka doświetlające strych⁷⁷. Prostokątne okna elewacji bocznych oświetlają ołtarz, na którym stoi kamienna *Pietà*, a obok niej klęczą figury Marii Magdaleny i anioła z koroną cierniową.

7.8. Kaplica Św. Jana Nepomucena

Dwa biegi prostych schodów, rozpoczynających się przy kaplicy Opatkiwania, a przebiegających w kierunku północno-zachodnim ponad dachem kaplicy Naigrawania, sprowadzają pielgrzymy na dolny taras. Na prawo od wylotu schodów widoczna jest niewielka kaplica słupowa otwarta⁷⁸, wzniesiona na rzucie prostokąta o wymiarach około 3 × 2,5 m. Jej ściany boczne, pozbawione wszelkiej artykulacji, przeprute są półkoliście zamkniętymi oknami. Skromna fasada ogranicza się do prostokątnego, zwieńczonego półkoliście otworu wejściowego, zamkniętego stalową

⁷⁴ Układ figur nie zmienił się zasadniczo od XVII wieku, co widać na rycinie ze s. 129 wspomnianego modlitewnika. Jednak rzeźby Matki Boskiej i św. Jana miały niegdyś swoje własne cokoly, a większość rzeźb została później wymieniona. Pierwotną barokową formę zachowała postać Marii Magdaleny, powstała około 1720/1730 roku w warsztacie Johanna Jakoba Schoya, oraz figura Chrystusa, stworzona w 1775 roku przez mosiężnika Karla Elsnera dla górnego mostu nad Murem, zniesiona przez powódź w 1827 roku, następnie odnaleziona i przeniesiona na Austein w 1847 roku. Pozostałe rzeźby zostały albo znacznie przerobione, albo stworzone na nowo przez Jakoba Gschliela około 1880 roku (zob. Schweigert, *op. cit.*, s. 154-155; Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, 95-99).

⁷⁵ Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, *op. cit.*, s. 190 oraz rycina 9d na s. 187.

⁷⁶ Sztukaterie te stworzył warsztat Alessandro Sereniosa w czasie budowy kaplicy, tzn. około 1660 roku (zob. Schweigert, *op. cit.*, s. 155).

⁷⁷ Por. rycina na s. 139 modlitewnika, reprodukcja w: Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 102.

⁷⁸ Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, *op. cit.*, s. 189 oraz rycina 9b na s. 187.

kratą, oraz trójkątnego przyczółka. Całość jest nakryta trójspadowym dachem. Kaplica ta, zbudowana dopiero w 2 połowie XIX wieku, podobnie jak Grota Św. Piotra nie należy do drogi krzyżowej i stanowi wtórne wzbogacenie założenia kalwaryjnego. Natomiast w jej wnętrzu umieszczono oryginalną barokową grupę rzeźbiarską przedstawiającą Zrzućenie Św. Jana Nepomucena z mostu do Wełtawy, sygnowaną: (Philipp Jakob?) STRAUB, 1734⁷⁹.

7.9. Kaplica Naigrawania

Opodal, „przygnieciona” schodami, stoi niska prostokątna kaplica domkowa⁸⁰ o wymiarach około 4 × 6 m. Jej ciemne, pozbawione okien wnętrze jest w całości boniowane, sklepienie kolebkowo i nakryte dachem siodłowym. Ozdobę fasady stanowi portal osadzony w głębi półkoliście zwieńczonej niszy o szerokim rozglifieniu. Składa się on z dwóch toskańskich kolumn podtrzymujących półkolistą profilowaną archiwoltę, ozdobioną jońskim kimationem oraz kluczem w formie esownicy przykrytej liściem akantu. Tympanon podzielony jest na trzy pola, z których środkowe jest puste⁸¹, a boczne wypełnione płaskorzeźbionymi motywami roślinnymi. W prostokątnym otworze wejściowym znajduje się krata bramna, pochodząca z około 1660 roku, czyli czasu powstania budowli⁸². W przeciwieństwie do ozdobnych krat w innych kaplicach, ta jest złożona z prostych krzyżujących się szczeblin, które sugerują więzienie Zbawiciela. Wewnątrz umieszczono drewniane polichromowane figury Chrystusa i dwóch oprawców w strojach mieszczańskim i żołnierskim. W XVIII wieku budowla ta była nazywana „kaplicą Nocnego Pojmania i Naigrawania się z Chrystusa”⁸³. Jak nie trudno zauważyć, nie jest ona wkomponowana w chronologiczny ciąg wydarzeń pasyjnych. Prawdopodobnie w początkowej fazie budowy kalwarii następowała po kaplicy Góry Oliwnej, w której nie było jeszcze wówczas sceny nadejścia żołnierzy⁸⁴.

7.10. Kaplica Św. Dyzmy

U podstawy zachodniego zbocza Austeinu stoi kaplica Św. Dyzmy – największa i najbardziej oryginalna w całym zespole kalwaryjskim. Powstała na miejscu dawnej kaplicy Morowej z lat 80. XVII wieku⁸⁵. Kamień węgielny pod nową kaplicę położył książę-biskup Rudolf von Thun dnia 21 marca 1694 roku, a siedem lat później – 23 kwietnia 1701 – dokonano jej konsekracji. Koszty budowy pokrył hrabia Attens, właściciel zamku Gösting⁸⁶.

Budowla ta, utrzymana w typie kaplicy – miniaturki świątyni⁸⁷, została wzniesiona na planie elipsy o szerokości około 9 m i długości 13 m. Ściany jej wnętrza są podzielone na osiem pól kompozytowymi pilastrami, podtrzymującymi pełne belkowanie, które przelatuje się nad nimi. Jedynie pole interkolumnium, położone na prawo od

⁷⁹ Schweigert, *op. cit.*, s. 155; Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 18-21.

⁸⁰ Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, *op. cit.*, s. 189 oraz rycina 9c na s. 187.

⁸¹ Być może było ono przeznaczone dla obrazu lub figuralnej płaskorzeźby.

⁸² Schweigert, *op. cit.*, s. 155.

⁸³ Świadczy o tym opis koło ryciny na s. 143 modlitewnika, reprodukcja w: Strieβnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 106.

⁸⁴ Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 115.

⁸⁵ Brunner, *Brief vom Kalvarienberg*, Februar 1979. Ta pierwsza kaplica stanowiła *ex voto* za wygaśnięcie zarazy pustoszącej Graz w 1680 roku, lecz pierwsza wzmianka o niej pochodzi dopiero z 1688 roku.

⁸⁶ Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 21. Hrabia Ignaz Maria von Attens był uczniem kolegium jezuickiego w Grazu i gorącym zwolennikiem kultu św. Dyzmy. Jego cześć dla tego świętego przejawia się nie tylko faktem ufundowania dla niego kaplicy, ale również tym, że swego pierworodnego syna ochrzcił jego imieniem (zob. Kretzenbacher, *op. cit.*, s.130).

⁸⁷ Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, *op. cit.*, s. 189-190 oraz rycina 9c na s. 187.

wejścia, jest gładkie i pozbawione ozdób. Odcinki ściany znajdujące się po lewej stronie na przekątnych elipsy są przeprute dużymi prostokątnymi oknami. Pole usytuowane na przekątnej po prawej stronie nawy jest ozdobione prostokątnym, obecnie zamurowanym portalem w uszатыm obramieniu, ponad którym widnieje kwadratowa tablica z napisem upamiętniającym konsekrację kaplicy⁸⁸. Tablica ta jest podtrzymywana przez dwa stiukowe anioły i obwiedziona akantowym ornamentem, także wykonanym ze stiuku. Akant wychodzi wysoko ponad tablicę i ujmuje dwa owalne herby – biskupstwa Seckau i rodziny Thun⁸⁹, zwieńczone koroną rangową i kapeluszem kardynalskim. Odcinek ściany naprzeciw wejścia oraz te położone równolegle po lewej i prawej stronie nawy są zastawione wysokimi kolumnowymi ołtarzami. Całe wnętrze jest pokryte spłaszczoną ślepą kopułą, schowaną pod dachem dwuspadowym zamkniętym półstożkami i zwieńczonym kwadratową wieżyczką na sygnaturkę z cebulastym hełmem.

Na zewnętrznych elewacjach powtórzono ramowe podziały wnętrza, ale używając skromniejszych pilastrów toskańskich. Gładkie ściany między pilastrami są przeprute od zachodu dwoma prostokątnymi oknami w uszатыch obramieniach. Południową fasadę zdobi dwukondygnacyjny portal. Jego dolna kondygnacja składa się z pary toskańskich pilastrów, dźwigających prosty odcinek gzymsu i flankujących półkolistą arkadę otworu wejściowego. Otwór ten jest obwiedzony profilowanym listwowym obramieniem z zaznaczonymi kostkowymi impostami oraz kluczem. Pachy łąku są wypełnione ornamentem w formie trójlistnego suchego akantu. Górną kondygnację portalu tworzy prostokątne okno w uszатыm obramieniu, ujęte po bokach spływami wolutowymi z wazonami, zwieńczone segmentowym naczółkiem z dwoma puttami trzymającymi akantowy kartusz. Poniżej niego widnieje data: 1694⁹⁰.

Pierwotne wyposażenie wnętrza obejmowało ołtarz główny poświęcony patronowi kaplicy św. Dyzmie, prawy ołtarz boczny upamiętniający św. Rozalię oraz lewy ołtarz dedykowany Biednym Duszom (Czyścowym)⁹¹. Ich ikonografia uległa jednak całkowitej zmianie na skutek reform józefińskich na początku XIX wieku⁹². Wtedy to skończył się kult św. Dyzmy, a kaplicę nazwano imieniem Matki Boskiej Pocieszycielki⁹³. To jej figura znajduje się obecnie na głównym ołtarzu⁹⁴. Ołtarz ten tworzy marmurowa mensa, na której ustawione jest ozdobne drewniane tabernakulum, strzeżone przez dwa anioły, oraz marmurowa nastawa, ujęta dwiema kompozytowymi kolumnami i dopasowana do krzywizny ściany. Centralne miejsce między kolumnami zajmuje Matka Boska z Dzieciątkiem, której towarzyszą jej rodzice: święci Anna i Joachim. W zwieńczeniu ołtarza znajduje się dziś rzeźba Boga Ojca w otoczeniu pary siedzących aniołów. Podobną strukturę jak ołtarz główny mają też ołtarze boczne. Lewy

⁸⁸ Napis ten brzmi: *Zu Ehren des allerhöchsten Gott den 21 Märzten 1694 ist durch ihre fyrstlich Gnaden den hochwyrdigsten Herrn Herrn Rudolph Joseph des H:R: Reichs Fyrsten und Bischoff zu Seccau gebornen Graffen von THUN auf demietige Bitt der Löbl: Grazerischen Bruederschafft MARIA Rainigung zu gegen wertiger Capellen der erste Stain gelegt unnd den 23 April des 1701ten Jahrs durch eben besagte Hochfyrstl: Gnaden solliche Capellen in Namben des H: DISMAS sambt dreyen Altarn so lemniter geweiht: unnd zu dessen schuldigster Danksagung auch ewiger Gedechtnus diser Stain hiemit aufgericht worden.*

⁸⁹ Zob. Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 109.

⁹⁰ Zewnętrzny wygląd kaplicy nie zmienił się od czasu jej wzniesienia, co widać na rycinie ze s. 147 modlitewnika kalwaryjnego, reprodukcja w: Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 113.

⁹¹ Brunner, *Brief vom Kalvarienberg*, Juni 1979. Z barokowego wyposażenia kaplicy zachował się do dziś jedynie obraz z lewego ołtarza bocznego, przedstawiający Marię i biedne dusze cierpiące w czyśćcu, sygnowany J.V.Hauckh i pochodzący z około 1701 roku. Dziś jest on przechowywany w zakrystii kościoła kalwaryjnego.

⁹² *Idem*, *Brief vom Kalvarienberg*, Herbst 1979.

⁹³ Kretzenbacher, *op. cit.*, s. 132.

⁹⁴ Figura ta została ofiarowana kalwarii w 1802 roku przez Konstancję Gastegger, mieszkankę z Grazu (zob. Heckl, *op. cit.*, s. 10). Stanowi ona kopię późnogotyckiej Madonny (1470) z kościoła pielgrzymkowego Maria Trost (1714/1724) pod Grazem.

ołtarz jest poświęcony św. Antoniemu Padewskiemu (?)⁹⁵, św. Franciszkowi z Pauli (?)⁹⁶ lub św. Alojzemu Gonzadze (?)⁹⁷. Pod nierozpoznaną do końca statuą głównego patrona leży przeszkłony sarkofag z woskową rzeźbą umierającego Franciszka Ksawerego. Po bokach trumny stoją figury św. Franciszka z Asyżu i św. Klary. Na prawym ołtarzu bocznym znajduje się szklany sarkofag obrończyni przed zarazą św. Rozalii. Ponad nim widnieje dynamiczna rzeźba przedstawiająca człowieka unoszącego się w chmurach wśród aniołów i w lewej ręce trzymającego duży krzyż. Jest to zapewne św. Dyzma, wtórnie zaadaptowany na postać zmarłychwstającego Chrystusa⁹⁸. Po bokach towarzyszą mu figury św. Józefa i św. Jana Chrzciciela⁹⁹. Wszystkie trzy ołtarze, powstałe około 1803 roku¹⁰⁰, są ozdobione wazami, złożonymi aplikacjami i ornamentami, tworzącymi już klasycystyczny kostium stylowy. Na gzymsie koronującym, ponad ołtarzami, unoszą się uskrzydłone figurki aniołów, zaś w czaszy kopuły widnieje iluzjonistyczny wielopostaciowy fresk, przedstawiający przyjęcie Najświętszej Marii Panny do nieba, sygnowany: *M: Schiffer inv. et pinxit 1803*¹⁰¹.

7.11. Grupa Trzech Marii

Tuż przed wejściem do kaplicy Św. Dyzmy, „przytulona” do skalnego urwiska, stoi prostokątna budowla o wymiarach około 4,5 × 1,5 m. Pod względem architektonicznym odbiega od dotychczas omówionych form, choć może być zaliczona do typu kaplic słupowych otwartych¹⁰². Między dwoma prostokątnymi filarami rozpięte są dwa odcinkowe łuki arkad, podparte na środku toskańską kolumną i nakryte płaskim dachem¹⁰³. Tyną ścianę tej arkadowej loggi tworzy naturalna skała Austeinu, zaś budowlę poprzedza balustrada złożona z dwulalkowych tralek. We wnętrzu ustawione są rzeźbione postacie trzech Marii niosących naczynia z maścią, wykonane około 1720–1725 roku z piaskowca przez warsztat Johanna Jakoba Schoya¹⁰⁴. Są to: Maria – siostra Matki Boskiej, Maria Salome – matka Jakuba Starszego i Jana Ewangelisty oraz Maria Magdalena¹⁰⁵.

7.12. Kaplica Grobu Świętego

Około 15 metrów na południowy wschód od grupy rzeźb stoi najstarsza budowla kalwaryjna – kaplica Grobu Świętego, wzniesiona z fundacji Johanna Gabriela Maschwandera w 1654 roku¹⁰⁶. O historii budowy tej kaplicy informują cztery chronogramy umieszczone w jej wnętrzu:

hoC anno tres CrVCes a parente ferDInanDo CoLLoCatae
(W tym roku [zostały] postawione trzy krzyże przez [mojego] ojca Ferdynanda [=1606])
sepVLCrVM Vero ChrIstI flerI feClItqVe posVItqVe fIlLI LiberalItas oCtaVa IVnII
(Lecz grób Chrystusa pozwoliła wystawić i zbudować hojność syna 8 czerwca [=1654])

⁹⁵ Tak podaje: Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, op. cit., s. 24.

⁹⁶ Schweigert, op. cit., s. 156.

⁹⁷ Striebnig-Kaltenegger, op. cit., s. 111.

⁹⁸ Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, op. cit., s. 24.

⁹⁹ Drewniane rzeźby świętych na ołtarzach są przypisywane warsztatowi Veita Königera (1729–1793) lub jego ucznia Andreasa Pognera (zob. *ibidem*).

¹⁰⁰ Schweigert, op. cit., s. 155-156.

¹⁰¹ Striebnig-Kaltenegger, op. cit., s. 110.

¹⁰² Por. Miłkowska, *Kalwarie...*, op. cit., s. 189 oraz rycina 9b na s. 187.

¹⁰³ Pierwotnie był to dach trójspadowy, a połączenie łęków zwisało swobodnie, nie podparte kolumną (por. rycina ze s. 160 modlitewnika kalwaryjnego, reprodukcja w: Striebnig-Kaltenegger, op. cit., s. 115).

¹⁰⁴ Schweigert, op. cit., s. 156. Te figury swym kształtem naśladują wcześniejsze rzeźby, które stały w kaplicy (zob. Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, op. cit., s. 24).

¹⁰⁵ *Lexikon christlicher Kunst*, Freiburg im Breisgau 1980, s. 185.

¹⁰⁶ Schweigert, op. cit., s. 156.

Ioannis gabriels Maschwander
(Johanna Gabriela Maschwandera [=1654])

baronis DepVtatl stVrlae anno seCVnDo, seD Vltae sVae qVlnqVles SeXto ter qVlnto
(Gdy był on drugi rok stanowym deputowanym Styrii, lecz w roku 45 życia swego [=1657])¹⁰⁷.

Tak jak w wielu innych kalwariach kaplica ta jest wzorowana na Grobie Chrystusa w Jerozolimie¹⁰⁸. Budowla o wymiarach około 4 × 8 m została wzniesiona na planie prostokąta, zamkniętego od zachodu pięcioma bokami dwunastoboku. Od wschodu poprzedza ją spocznik i kamienne schody, ujęte z dwóch stron litą balustradą ozdobioną kulami. Wnętrze kaplicy jest podzielone kratą na dwa pomieszczenia: sześcioboczny przedsionek oraz prostokątną, zamkniętą półkoliście komorę grobową. Światło do tych mrocznych pomieszczeń dostarczają niewielkie okienka o kształcie elipsy, prostokąta i przedzielonej arkady oraz prostokątny otwór wejściowy wypełniony ozdobną kratą. Jest on umieszczony na osi południowej fasady. Ujmujący go portal składa się z dwóch masywnych węgarów dźwigających prostą belkę nadproża, ponad którą zaznaczono odcinkowy łuk archiwolty. W zwieńczeniu łuku znajduje się małowinowy kartusz z herbem Maschwanderów¹⁰⁹ i koroną. Skromną fasadę zdobią ponadto cztery prostokątne bonie (symbole pieczęci grobowych) oraz wąskie poziome listwy, przebiegające obok wejścia na wysokości nadproża (rygle grobu). Ściany komory grobowej są opięte od zewnątrz dziewięcioma ostrołukowymi arkadami, opartymi na toskańskich półkolumnach. Kaplicę pokrywa dach trójspadowy z wielopłociowym zamknięciem od strony zachodniej. Wieńczy go sześcioboczna ażurowa wieżyczka na sygnaturkę, wsparta na parach toskańskich kolumniek i nakryta dwukondygnacyjnym hełmem. We wnętrzu przedsionka umieszczony jest płaski kamień, który symbolizuje miejsce, gdzie zostało umyte ciało Chrystusa po zdjęciu z krzyża¹¹⁰. Po lewej stronie wisi krzyż z chustą św. Weroniki i koroną cierniową. W komorze grobowej, w niszy pod ołtarzem, spoczywa drewniana rzeźba przedstawiająca martwego Zbawiciela. Niegdyś nad mensą tego ołtarza umieszczone było przedstawienie Chrystusa Zmartwychwstałego¹¹¹.

7.13. Kolumna Zmartwychwstania

Pięć metrów na zachód od Świętych Schodów ustawiony jest ostatni element zespołu kalwaryjnego – Kolumna Zmartwychwstania¹¹², pochodząca również z 2 połowy XVII wieku¹¹³. Na kwadratowej bazie, podpartej z czterech stron filarowymi arkadkami, stoi kwadratowy trzon, którego górna część jest wydzielona gzymsem kordonowym. W tej części umieszczono płaskorzeźbioną płytę ukazującą zmartwychwstałego Chrystusa. Ponad nią znajduje się gzymś koronujący oraz kabłąkowy hełm zwieńczony podwójnym krzyżem (lotaryńskim).

8. ZAKOŃCZENIE

Omówiona kalwaria na Austeinie w Grazu stanowi „ogród pamięci” o wielu płaszczyznach mentalnych i wymiarach czasowych. Przede wszystkim jest pomnikiem wy-

¹⁰⁷ Według odpisu w: Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 28-29.

¹⁰⁸ Brunner, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 115.

¹⁰⁹ Por. *ibidem*, ilustracja na s. 120.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 115.

¹¹¹ Por. rycina na s. 176 modlitewnika kalwaryjnego, reprodukcja w: Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 117.

¹¹² Tak nazywa ją Brunner, *Der Grazer Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 27 oraz *idem*, *Graz-Kalvarienberg...*, *op. cit.*, s. 115. Autorzy wcześniejszych opracowań: Schweigert, *op. cit.*, s. 156 i Striebnig-Kaltenegger, *op. cit.*, s. 119, używają błędnego terminu *Martensäule* (Kolumna Męczeństwa), który nie odpowiada jej ikonografii.

¹¹³ Schweigert, *op. cit.*, s. 156.

darzeń, które miały miejsce w Jerozolimie ponad dwa tysiące lat temu, związanych z pasją Chrystusa. Jest też materialnym świadectwem kontreformacyjnej barokowej pobożności katolickiej w Austrii w czasach panowania Habsburgów. Licznymi herbami oraz napisami, często skomponowanymi w formie chronogramów, upamiętnia swych fundatorów i dobroczyńców, a sygnaturami – twórców dzieł sztuki, którymi jest ozdobiona. To, że przetrwała do dziś, świadczy o pamięci, trosce i opiece, jaką otaczali ten zabytek lokalni mieszkańcy. Z kolei najnowsze prace konserwatorskie pozwalają przedłużyć tę zbiorową pamięć na przyszłe pokolenia.

LITERATURA

- AMON K., *Die Grazer Stadtpfarrten*, Graz 1980.
- Berg Calvarie Außer der Haupt-Statt Grätz an der Muhr von der Löbl.[ichen] Bruderschafft Mariae Reinigung in dem Ertz-Herzöglichen Collegio der Societet Jesu allda [...] 1659* (egzemplarz zachowany w Bibliotece Narodowej w Zagrzebiu).
- „Brief vom Kalvarienberg”, Graz, Weihnacht 1973, Herbst 1975, Oktober 1980, Oktober 1981.
- BRUNNER W., *Der Grazer Kalvarienberg*, Graz 1987.
- BRUNNER W., RENHART E. (red.), *Steirische Kalvarienberge*, Graz–Budapest 1990.
- Calvaria – Tod und Leben*, Graz 1992.
- Grätzerische Wallfahrt auff den Berg Calvarie. Gott wolgefällige Denen Menschen aber höchster sprießliche Wallfahrt aus der Landsfürstlichen Haupt Stadt Grätz in Steyermark auff den nächst darbey ligenden von der Löbl. Bruderschafft Mariae Reinigung In dem Ertz-Herzögl. Collegio der Societet Jesu alda zur Fort pflanzung der Andacht Mariae mit anmuthigen Stationen und Capellen gezierten Berg Calvarie, Gratz 1688* (egzemplarz zachowany w Steiermärkische Landesbibliothek w Grazu).
- „Jahresberichte des Bundesdenkmalamtes”, Wien 1948, 1957, 1959, 1968.
- HECKL L., *Gedenkbuch der Vorstadtpfarre Kalvarienberg zu Graz über die wichtigeren Angelegenheiten und merkwürdigen Ereignisse, welche sich daselbst seit dem Ursprunge des hiesigen Kalvarienberges zugetragen haben*, Graz gegr. 1856 (rękopis w dwóch tomach w Pfarramt Kalvarienberg).
- HULA F., *Die Totenleuchten und Bildstöcke Österreichs*, Wien 1948.
- JANISCH J., *Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark*, Bd. 1, Graz 1885.
- KOPALIŃSKI W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1988.
- KRETZENBACHER L., *St. Dismas der rechte Schächer*, „Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark”, XLII, Graz 1951, s. 54 i 119-139.
- Lexikon christlicher Kunst*, Freiburg im Breisgau 1980.
- MAIER R., *Geschichtliches vom Grazer Kalvarienberg*, „Volksblatt”, Graz 18 IV 1930.
- MAURIN V., *Auf dem Kalvarienberg*, „Steirerblatt”, Graz 23 III 1951.
- MITKOWSKA A., *Kalwarie jako szczególny rodzaj kompozycji przestrzennych*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. XXVIII, z. 3, Warszawa 1983, s. 175-192.
- PIRCHEGGER H., *Verschollene Burgen*, „Volksblatt”, Graz 30 IX 1923.
- RENHART E. (red.), *Der Grazer Kalvarienberg. Geschichte, Bedeutung und Anspruch*, Graz 2003.
- SCHREINER G., *Grätz*, 1843.
- SCHWEIGERT H., *Graz* (Dehio-Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs), Wien 1979.
- Sf. Josephskalender*, Graz 1950, 1952.

STRIEBNIG-KALTENEGGER G., *Die Kalvarienberge von Graz und St. Radegund* (Diplomarbeit am Kunsthistorischen Institut der Karl-Franzens-Universität zu Graz), Graz 1985.

WIENERREUTHER J.M., *Steirische Innendekorationen von den ersten Deckengestaltungen italienischer Stukkateure im 16. Jh. bis zum 18. Jh.*, Phil. Diss., Graz 1952.

WOISETSCHLÄGER I., KRENN P., *Alte steirische Herrlichkeiten*, 2. Aufl., Graz 1973.
www.raumplanung.steiermark.at/cms/beitrag/10082934/2084265/